

Mi történt Écskán?

(Részlet)

ÉCSKA

Écska körülbelül tíz kilométerre van Becskerektől. Ez korábban is így volt. Volt úgy, hogy gyalog is elmentünk. Sőt olyan is volt, hogy úsztunk. Létezett egy úszómaraton, és ebbe beletartozott a becskerei Brankovan fürdő és Écska közötti szakasz. Tulajdonképpen egészen Titelig úsztunk valamilyen hazafias titói eseményt ünnepeelve, de aki elfáradt, az felkapaszkodhatott egy hajóra, mely mögöttünk haladt. Szóval, nem kellett végig úszni Titelig (ahol a Bega a Tiszába torkollik), de Écskáig mindenki úszott. Ez a természetes távolságok közé tartozott. Amikor Écskához értünk, valamennyit vártunk, hogy leengedjék a zsilipet. (Nem tudom, hogy vannak-e ott ma is zsilipek.) Arra is emlékszem, hogy az ötvenes években sok nádast láttam Écska környékén.

Az 1956-os forradalom után magyar menekülttábor is volt Écskán. A frissen faragott szabályok korlátokat szabtak, de megoldható volt a látogatás. Ügyvédi családban nőttem fel. Voltak néhányan a táborból, akiknek sikerült bejönni táncra a becskerei kereskedelmi középiskolába (a Kishíd mellett). A zenészek (ha jól emlékszem, Jakabfalvy Géza dobos kezdeményezésére) tust is húztak a tisztelőkre. Az egyik menekült (körülbelül kortársam volt) vízipólózott, és 1957 nyarán csatlakozott a Proleter klubhoz. Árpi lehetett a neve, de nem emlékszem pontosan. Csak tudom, hogy jól játszott. Aztán Svédországba került. Écskán nem maradt nyoma az 56-os magyar menekülteknek.

Écska a kastélyáról is ismert. Ma legtöbben csak azt tudják róla, hogy „híres”. Mást nem. Életkorom jóvoltából én a mai átlagisme-

retelnél valamivel többel rendelkezem (bár nem sokkal többel). Az iratok jóval többet mutatnak. A kastélyt a Lázár család építtette. Örömeny származásúak voltak, valamikor Lazarian volt a családi nevük. A XVIII. században Temesvárra költöztek, ahol felvették a katolikus vallást is. Lázár Lukács jószágkereskedő volt, majd miután megvette az écskai birtokot, magyar nemes lett. Azzal is büszkélkedett, hogy ez akkora birtok, hogy tizenegyezer kutyával kell őriztetni a jószágot. Nem csak ezzel büszkélkedett. 1820 augusztusában, a kastély megnyitásakor, hangversenyt szerveztek Écskán. Egy kilencéves csodagyerek zongorázott. Liszt Ferencnek hívták. Mivel maga még nem tudott utazni, Esterházy hercegek hozták Écskára.

Aztán később egy Lázár-özvegy (Viktorina) férjhez ment egy német herceghez (Thurn-Taxis Egon Miksának hívták). Ez 1871-ben történt. De nem Lázár Viktorina ment vendégfeleségként Berlinbe, hanem a német herceg költözött Écskára, és megalapította a híres écskai ménest, majd a „vármegye fajtisza lovait tenyésztő egyület”, és vadászturizmust szervezett. Aztán a kialakult képlet folytatódott. Lázár Viktorina lánya (Marianna), a Lázár család utolsó sarja, egy luxemburgi származású grófhoz ment férjhez – és ezúttal sem az écskai hölgy költözött, hanem a gróf, aki már Bécsben született, de nemesi gyökerei Luxemburgba vezetnek. Igen bonyolult nemesi neve volt: De la Fontaine d’Harnoncourt-Unverzagt. A keresztnéve Félix volt, és a nemesi neve Harnoncourt-ra egyszerűsödött écskai használatban. Ez így rendjén is volt. Nemcsak azért, mert éppen a Harnoncourt hangzik a legarisztokratikusabban (mondjuk leggrófosabban), hanem azért is, mert ez volt a kiindulópont. A De la Fontaine eredetileg is csak hozzáadott dísz volt (és használatban lassan lemaradt), az Unverzagt pedig egy másik nemesi család neve volt, és ezt a nevet akkor csatolták a Harnoncourt-hoz, amikor utódok nélkül maradtak az Unverzagtok. Szóval, Harnoncourt Félix gróf volt az, aki Écskára költözött. Az ma is elképzelhető, hogy egy luxemburgi (vagy bécsi) nagyvállalkozó Écskára hoz befektetést. De hogy ide is költözzön? Ne csak a tőkét, hanem az életét is ide fektesse be? Egyébként Harnoncourt Félix 1887. december 28-án vette el Lázár Mariannát, és 1888 óta otthon volt az écskai uradalomban. Mondhatnánk, hogy tőkét inkább kapott (hozományként), mint hozott.

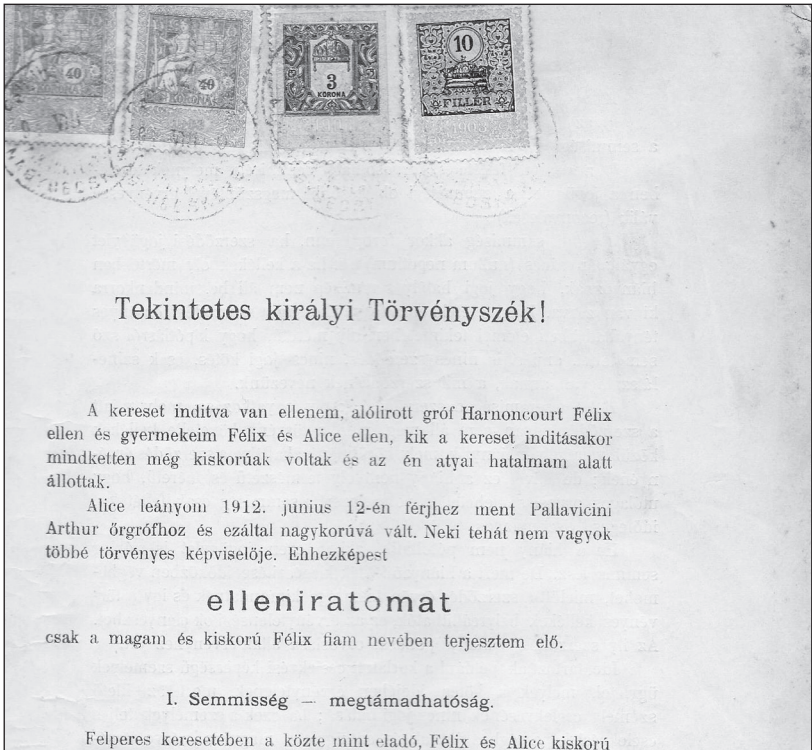
Mindenesetre 1888-tól Harnoncourt Félix és felesége, Marianna kezében volt a birtok. Félix bécsi barátai is jární kezdtek Écskára.

Leginkább vadászbarátai. Jelesül Ferenc Ferdinánd trónörökös. Ezt egy fényképpel is tudom bizonyítani, mely az 1900-as évek elején készült. Balról Ferenc Ferdinánd trónörökös, jobbról Harnoncourt gróf áll. (A fénykép azt is bizonyítja, hogy nemcsak az én gimnazis-takoromban, hanem korábban is lehettek nádasok Écskán.)



Az iratok között több mint ötven ügyet találtam, melyek az écskai uradalomhoz kötődnek. (Azért nem írom le, hogy pontosan mennyi, mert egyes ügyekből csak egy-két papírlap maradt meg, és nem vagyok biztos benne, hogy ezeket is beszámíthatom-e.) De vannak több száz oldalas ügyek is. 1895-ben indult az első, 1946-ban fejeződött be az utolsó.

Azt is látom, hogy egy igazán nagyon fontos ügyben a beadványokat nem írógéppel írták, hanem nyomdában készültek. Azzal, hogy a nyomtatványra okmánybélyeg is került. Így nézett ki például Harnoncourt Félix gróf 1912 augusztusában keltezett beadványának az első fél oldala:



Tekintetes királyi Törvényszék!

A kereset indítva van ellenem, aláírott gróf Harnoncourt Félix ellen és gyermekeim Félix és Alice ellen, kik a kereset indításakor mindketten még kiskorúak voltak és az én atyai hatalmam alatt állottak.

Alice leányom 1912. június 12-én férjhez ment Pallavicini Arthur ögrófhöz és ezáltal nagykorúvá vált. Neki tehát nem vagyok többé törvényes képviselője. Ehhezképest

elleniratomat

csak a magam és kiskorú Félix tiam nevében terjesztem elő.

I. Semmisség — megtámadhatóság.

Felperes keresetében a közte mint eladó, Félix és Alice kiskorú

A legtöbb écskai vonatkozású irat, mely kezembe került a családi ügyvédi irattárból, a Harnoncourt családnak és az 1910-es évekhez kötődik. Vannak a Harnoncourt családon belüli perek is (ilyen perhez kötődik az a nyomdában készült beadvány is, melynek első fél oldalát illusztrációként tettem a szövegbe néhány sorral feljebb). Valamikor mindenki (legalábbis Becskerek környékén mindenki) tudta, hogy kik az écskai grófok (Harnoncourt, Pallavicini). Aztán a részletek elvesztek. (Melyik évszázadban élt? Melyik utcában vagy birtokon? Mit csinált?) Ami megmaradt – mint a kastéllyal kapcsolatban is – csak egy korábban alakult összesség: „Ezek híres nevek.”

Hogy megértsem a pereket, tájékozódnom kellett. Az iratok mutatják, hogy Harnoncourt Félix grófnak és feleségének, (Lázár) Mariannának két lánya és egy fia született. Mária-Lujza 1888-ban, Félix 1891-ben és Alice 1892-ben. Marianna nagyon korán hunyt el, 1893 januárjában, 26 éves korában – amikor a legidősebb gyermek (Mária-Lujza) még csak négyéves volt. Aztán valamennyi idő után – amint ez már megszokottá vált – az egyik lányt (Harnoncourt Alice-t) egy nemes vette el (Pallavicini Arthur ögróf), 1912-ben. Ő is Écskára

költözött. Az ifjabbik Harnoncourt Félix is Écskán élt. Csak az idősebbik Harnoncourt lány (Mária-Lujza) volt kivétel. Neki is nemes férje akadt (von Carstenn-Lichterfelde), de ő Svájcba követte férjét – sajátos okok folytán, melyekről a periratok tanúskodnak.

Becskereken azt is tudtuk, hogy tulajdonképpen már jóval a kastély és a grófok előtt is fontos volt Écska. Attila hun király egyik nejét hívták Écskának – és innen a név. Most utánanézve történelemkönyvekben inkább más feleségneveket találok (például Réka), de az internetes *Magyar Keresztnevek Tára* megerősíti, hogy Écskának hívták Attila valamelyik nejét. Szóval, ez az igazság. Gimnáziumi ismerőseim úgy tudták, hogy Attila násza Écskával éppen Écskán indult (ami logikus is). A párizsi *Le Figaro* sem hagyta ki a lehetőséget, hogy jelentős szerelmi színhelyként mutassa be Écskát. Igaz, nem Attilával kapcsolatban. 1900. január 2-án a *Le Figaro* arról értesítette a francia olvasókat, hogy Ferenc Ferdinánd trónörökös titokban frigyre lépett nagy szerelmével, Sophie Chotekkel (cseh eredetiben Žofie Chotková) – és ez Écskán történt, a Harnoncourt uradalmon. Később is – amikor már házasok voltak – a trónörökös és Chotková (akkor már Habsburgová) gyakran látogattak el Écskára. (1914. június 28-a után már nem, mert aznap Gavrilo Princip lelőtte mindkettőjüket Szarajevóban.)

Aztán, egy jó fél évszázaddal a trónörökös écskai látogatásai után, ismét jött valamilyen folytatás. A hatvanas években kortársaim között voltak már olyanok is, akiknek autójuk volt (vagy saját, vagy családi). Leginkább Fityó, Kragujevacon előállított kis FIAT kocsí. És Écska előtt (Belgrád felé menve), ha az útról jobbra lefordulunk, ott volt egy nagyobb vállalati parkoló, mely csak napközben szolgálta a vállalat szükségleteit. Este szabad területté vált, és ezt hamar felismerték, akik légyottok lehetséges színhelyét keresték. A kis Fityó hátsó ülésén ez nem volt kényelmes, de lehetséges volt. A parkolóba érkezők, ha volt már ott egy-két kocsí, igyekeztek azoktól tisztességes távolságban megállni. Talán egy fél négyzetkilométernyi lehetett a parkoló. Volt hely a tapintatosság gyakorlására is. És közben többünknek is megfordult a fejében, hogy lehet, hogy korábban Attila is épp itt... (ahol most a parkoló van). Gondolhattunk volna talán arra is, hogy Ferenc Ferdinánd és Sophie talán szintén itt, de mi sem tudtunk mindent a múltból. Meg aztán az valószínű, hogy Ferenc Ferdinánd trónörökös és Sophie a kastélyban kényelmesebben érezték magukat – és a kastély legalább egy kilométernyire van a parkolótól.

Hogy pontosan mi minden történt a kastélyban és a kastély környékén, azt most már senki sem fogja tudni. De több részletnek nyoma maradt. Ezek a részletek gyakran össze is kapcsolhatóak. És a periratokból most már az is látszik, hogy a grófok, a grófok vendégei, a tanyai munkások, az uradalmi ügyintézők, a komornák, a bérlők, a szakácsnők tulajdonképpen regényeket követtek el.

KIS ÉCSKAI ÜGYEK – KÖZÖTTÜK EGY MOZGÓFÉNYKÉPES SZÍNHÁZ BELÉPŐJEGYÉT MEGCÉLZÓ KORRUPCIÓ ESETE

Nagyapám ügyvédi pályájának legnagyobb perei a Harnoncourt családon belüli perek. De nem ezekkel kezdeném. Az écskai uradalomban mások is éltek, ezek is szembesültek kísértésekkel. Voltak viták bérekről, voltak sikkasztások (vagy vélt sikkasztások), voltak pofonváltások is. A szerelmi kapcsolatok – melyeknek nyoma van több periratban – szintén nem korlátozódtak a nemesi családok sarjai között alakuló vonzalmakra. Az uradalmi alkalmazottak világában is alakultak közeledések. És voltak átkalandozások is a két világ között.

Az iratok között az első écskai vonatkozású levél 1889. május 9-ével lett keltezve. Csak közvetve kötődik Écskához. „Kedves Imre fiam!” a címzés. Dédnagyapám írta nagyapámnak, Nagybecskerekéről Pestre (ahol nagyapám akkor egyetemista volt). A levél elején fel lett róva nagyapámnak, hogy már hosszabb ideje nem írt. Aztán családi hírek következnek. Többek között az is, hogy a családi birtokon „sikerültnék mondható a répa, amit a víz megkímélt, és igen szép úgyszintén a búza is”. További jó hír, hogy két bérest fogadtak, „az egyik az András bácsinak a fia, ki eddig több éveken át az Étskai uraságnál mint béres szolgált”. Szóval, Écskáról jött hozzánk a béres. Nem tudom, ki lehetett András bácsi és a fia. Béreseket nem igazán ismertem meg. Hatéves voltam csak, amikor beköszöntött a kommunizmus, ekkor nem használták a „béres” szót, és családi birtokunk sem volt. A rendszerváltás utáni gazdasági életet pedig inkább csak választott bírósági perekben láttam. E perek porondján nem igazán voltak béresek. Igaz, a kommunizmus alatt több ismerősöm mesélte, hogy elődjei derék béresek voltak. Ebben az időben Bertrand Russellt is olvastam. Az emberi tudás terjedelméről és hatáiról, valamint az önéletrajzról elmélkedve az angol filozófus erre a következtetésre jutott: „bármennyire elokvensen ugat is a kutya, nem tudja közöl-

ni, hogy a szülei becsületesek, de szegények voltak”. Embertársaim elokvenciája sem volt mindig meggyőző. Viszont – megmaradva a béresek és egyéb „egyszerű emberek” témájánál – az utóbbi időben egyre gyakrabban jut eszembe, hogy milyen régen beszélgettem a „munkásosztály” valamilyen tagjával. Amikor iskolába indultam, legtekintélyesebb osztálytársunk egy Gáspár volt, akinek a szülei éjjeli váltásban dolgozó munkások voltak a cukorgyárban. Nem azért becsültem, mert ott sistergett a levegőben, hogy a munkásosztályt illik becsülni, hanem mert Gáspár valóban magabiztos volt. Talán azért is, mert egy évvel idősebb volt nálunk. Egy osztálytársunk anyjáról azt is tudta (és mondta), hogy azért kövér, mert a férje nagyon gyakran pumpálja. Ezt csak félig értettük. Talán ő sem tudta pontosan, hogy mit mond, de a bennfentesek biztonságával mondta. Lehet, hogy az előny úgy alakult, hogy környezetében a szülők és barátai nem váltottak témát, amikor gyerekek is megjelentek a szobában. Így Gáspár egy érettebb generáció meglátásait hozhatta közénk. (Azzal, hogy a szexuális háttér egyértelműsége a szülők társaságában maradt.) Egyébként templomba járt, és ezt – több más osztálytársammal ellentétben – nem rejtegette. Ezzel kapcsolatban egyszer az órán vitába keveredett az iskolaigazgatóval, aki tanított is. Az igazgató főlényes iróniával megkérdezte Gáspárt, hogy látta-e már azt az Istent. Gáspárnak azonban volt egy frappáns válasza: „És maga, igazgató elvtárs, látta-e már az eszt?!” Ezt a vitát egyértelműen megnyerte, és aznap az egész osztály a hit oldalán állt. Gáspár gimnáziumba már nem járt, inas lett, de gimnazista éveimben is többször találkoztam vele. Magabiztossága továbbra is töretlen volt, és én érdeklődéssel hallgattam a véleményét ilyen-olyan kérdésekben.

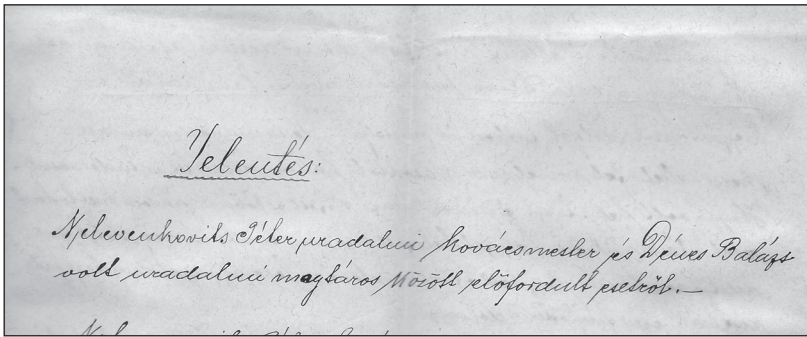
Nagyapám születésnapjára az ügyvédkollégák, írók, színészek, volt gyártulajdonosok és volt polgármesterek mellett, rendszeresen eljártak postások, varrónők, asztalosok, fodrásznők, virágárus asszonyok, kőművesek. Most itt lefékezek, mert amit írok, arra lejt, hogy lám, politikailag mennyire korrektek vagyunk én és a család. Amit mondani akarok – de nem egyszerű megfogalmazni – az az, hogy körülöttem valami megváltozott. Többször jut eszembe egy délelőtti Atlantában – amikor tulajdonképpen nem történt semmi. Az Emory Egyetem campusában mentem egy orvosi vizsgálatról, gyalog a Jogi Kar felé. Szép áprilisi nap volt, és jóval melegebb, mint ilyenkor Becksereken, Újvidéken vagy Pesten. Mellettem a járdán tanárok, egyetemisták. Elmentem egy épület mellett, melyet munkások tata-

roztak. Beszéltek is egymás között, akkoriban jobb volt a hallásom (a kilencvenes években voltunk), értettem, mit beszéltek, csak azóta elfelejtettem. Viszont emlékszem, hogy felötlött bennem, és mellbevágott, hogy teljesen elképzelhetetlen, hogy ezek a bérmunkások és a tőlük néhány méterre haladó tanárok és diákok valamiképpen szóba álljanak egymással. Voltak a kőművesek, ácsok és téglahordók között Gáspár-féle emberek?

Az uradalmi béresek, szakácsok, halászok, gazdatisztek száz évvel ezelőtti pereinek, sajnos, kevesebb nyoma maradt, mint a grófok jogi vitáinak. De valami megmaradt. Valamennyire embereket is látni lehet. A történelem nem ezeket az embereket igyekezett fényképezni, de csak odakerültek a képekre, a szélén vagy a háttérben. Most egymás mellé teszek néhány esetet, melyeket az köt össze, hogy écskai uradalmi alkalmazottak a főszereplők. A perek 1912 és 1915 között alakultak, tehát a háború küszöbén vagy elején – de a történetekben semmi nyoma a háborúnak. Tudták 1914-ben és 1915 elején az écskai uradalomban, hogy valamivel odébb egy világháború kezdődött?

A Koós-jelentés

Egy jelentéssel kezdem, mely az Écskai Uradalmi Igazgatóságnak íródott, 1914. július 14-én (két és fél héttel a szarajevói merénylet után). Egy intéző fogalmazta. Az aláírása csak részben olvasható. Egyértelműen azzal indul, hogy „Koós”, de tovább folytatódik, az „s” után egy „h” (vagy talán „k”) van hozzátéve, és utána értelmezhetetlen kanyarok következnek. Azt tartom a legvalószínűbbnek, hogy a vezetőknév csak Koós, és ezzel egybeírta a keresztnevét, de ez már olvashatatlan. (Talán Henrik?) Magát a jelentést el tudom olvasni. Azt is látom, hogy Koós (most már ennél az olvasatnál maradok) objektivitásra törekszik, és helyenként leírja, hogy nem tudta megállapítani a teljes igazságot. Egy verekedéssel kapcsolatban ez a fenntartás van lejegyezve: „Hogy kik és milyen mértékben vettek a verekedésben részt, arról tiszta képet az akkor fennálló fejtelenségben nem tudtam megállapítani.” A jelentés szerzője egy uradalmi kovácmester és egy uradalmi magtáros „között előfordult esetről” tájékoztat, de megjelennek más szereplők is. A kovácmester neve Nelevenkovits Péter. (Sohasem hallottam ilyen nevet. Petar Nelevenkovičként sem ismerném fel.) A magtáros neve Dénes Balázs.



Másfél oldalas a jelentés. Az áll benne, hogy Nelevenkovits „tilos úton való gabonaeltulajdonításon” kapta rajta Dénes Balázst. A dolgokat Kelemen Mari magtárban dolgozó napszámosnő is meg tudja erősíteni. Őt ugyanis Dénes Balázs felkérte, hogy „egy zsák darát vigyen ki és tegye az ablakába”. A jelentés igyekszik mindent pontosan rögzíteni. Ott áll, hogy Kelemen Mari nem nézte ugyan meg, hogy mi van a zsákban, de vélhető, hogy csakugyan dara volt benne. A verekedés ezután következett. Dénes Balázs tudta, hogy darasikkasztással vádolta őt Nelevenkovits, és nem hagyta szó nélkül a dolgokat. Tovább mérgesedett az ügy, amikor egy napon Dénes Balázs észrevette, hogy rossz egy kocsikerék, és ezért Nelevenkovits kovácsmestert okolta. Itt Dénes Balázs felesége is bekapcsolódott, egy löccsöt adva a férje kezébe, aki ezzel Nelevenkovitsot kezdte „bántalmazni”. Ezen a ponton jut el a jelentés az említett fenntartásig, mely szerint a kialakult fejtelenségben nem lehet tiszta képet alkotni arról, hogy kik és milyen mértékben vettek részt a verekedésben. Ez akkoriban további ténymegállapító lépéseket sugallt – de a jelentés szerint ezekre nem került sor. Az lett megállapítva, hogy fejtelenség volt, és tudjuk, hogy Dénes Balázs (neje segítségével) löccsel „bántalmazott”, de azt már nem tudjuk, hogy utána ki vert kit, és hogyan. Nem is fogjuk megtudni.

Fel van még jegyezve, hogy a verekedés után egy gazdatiszt elment Dénes Balázshoz, és ott talált egy zsák darát, de ez sem biztos, mert: „Ugyan a dolgot többen is mondják, de vallomásnak nem vehető fel, mivel mástól hallva vették tudomásul.” Egy elkötelezettséget érzek a jelentés hangvételében. Koós nem azt tartotta a legfontosabbnak, hogy mindenről tudjon és mindent megoldjon, hanem azt, hogy ne állítson olyat, amiben nem biztos – és így hiteles maradjon. Eszembe jut, hogy ez az, ami hiányzott azoknál, akik az iraki vélt tömegpusz-

tító fegyverekről írtak jelentést (mely ezután egy fenntartható háborút eredményezett). Koóssal ellentétben, Bush emberei nem vettek tudomást az akkor (is) fennálló fejetlenségről, mely gátolja a tiszta kép alakulását. Az embernek az is eszébe jut, hogy talán egy Koóst kellett volna bevonni a Soros-terv és az orosz beavatkozás vizsgálatába is.

A jelentésben ott áll még az is, hogy Dénes Balázs – amikor szembesült a darasikkasztás vádjával – azt mondta, hogy „ő még a bíróság eszén is túljár, és ezen dologból ki fogja magát beszélni”. Könnyen el tudom képzelni, hogy Gáspár osztálytársam is mondott ilyesmit. Csak ő nem sikkasztott darát.

Utána az történt még, hogy Dénes Balázst elbocsátották, ő pedig „mezőgazdasági cselédbér hátraléka iránt” indított keresetet Pallavicini Arthur örgróf ellen. Az örgróft nagyapám képviselte. Az ügyvédi akta száma 6241. A végén (már 1915-ben) egyezség született.

Csizmasikkasztás

Ez az ügy is békés úton rendeződött, aránylag rövid idő alatt. 1913 karácsonya tájt indultak az események, és 1914. augusztus 5-én zárta le az ügyet a Nagybecskereki Királyi Ügyészség. Az egyik szemben álló fél Harnoncourt Alice grófnő, aki valamivel korábban (1912 júniusában) férjhez ment Pallavicini örgrófhhoz. A rangjelzés is áthelyeződött. A Nagybecskereki Királyi Ügyészség határozatában nem Pallavicini örgrófnő (vagy örgrófné) a leírt név, hanem más a nyelvi sorrend: „örgróf Pallavicini Arthurné”. Az iratok között ott van a bűnvádi feljelentés kézzel írt (és több helyen javított) piszkozata. Ebben egy biztonságos és halmozott megoldás lett választva. Az aláíró:

Örgróf Pallavicini Arthurné
Harnoncourt Alice grófnő

A másik fél Paskuj Alajos écskai segédtsízt. Az ügyészségi megokolás első mondatában össze van foglalva, hogy mivel vádolta a grófnő (így mégis egyszerűbb) az uradalmi segédtsíztet.

M e g o k o l á s :

Örgróf Pallavicini Arthurné sértett feljelentése szerint Paskuj Alajos écskai uradalmi gazdatiszt a reá bízott 1600 k. készpénznek egy jelentékeny részét továbbá 104 kg. uradalmi halat és 3 pár uradalmi csizmát elszikkasztott.

Szóval, a sikkasztás tárgya 1600 korona „jelentős része” volt, 104 kiló uradalmi hal és 3 pár uradalmi csizma. Ez így áll a bűnvádi feljelentésben is, de jóval több részlettel. A grófnő szerint Paskuj 1913 karácsonya táján arra kapott megbízást (és pénzt), hogy Kolozsvárra menjen „nádvágó oláh munkások szerződtetése végett”. Ő azonban nem ezt tette. Kolozsvár helyett Győrbe ment a menyasszonyához. A menyasszony neve nincs ott a feljelentésben, de le van írva, hogy Glassek Sándor főmozdonyvezető lányáról van szó. Győri tartózkodása alatt még több pénzt kért (és kapott is) az écskai uradalomtól. Így állt össze az 1600 korona.

Mivel a bűnvádi feljelentésben pontosan van dokumentálva, hogy mennyi pénzt vett fel Paskuj és milyen részletekben, az a kérdés ugrik be, hogy miért csak az 1600 korona „jelentős része” a vita tárgya, miért nem egyszerűen az 1600 korona. Továbbolvasva a feljelentésvázlatot, látom, hogy van magyarázat. Paskuj arra kapott pénzt, hogy Kolozsvárra menjen oláh munkásokat toborozni, de ő nem oda ment, hanem a menyasszonyához. Ez tény, és nem is lett vitatva. Tény viszont az is, hogy Győrben és Győr környékén nem csak menyasszony-vőlegény tevékenységekkel töltötte idejét. Munkásokat is toborzott, és azok meg is érkeztek Écskára január 4-én és 5-én. Szóval, nemcsak magáncélokra költötte az uradalmi pénzt, de számlákat nem nyújtott be. Egy igazolás van csak az iratok között, melyet utólag, 1914. február 26-án írt Vég Árpád. Sajnos, olvashatatlan, hogy honnan írta az igazolást (véltetően Győr környékéről). Le van írva, hogy Paskuj Vég Árpádnak 30 koronát fizetett toborzásra, írnokának pedig 4 koronát. Emellett egy küldöncnek 1 koronát. Ott áll még, hogy: „Ezen kívül adott az embereknek pálinkára valót, hogy mennyit – megállapítható nem volt.” Szóval, voltak igazolt racionális kiadások, de továbbra így kérdéses maradt, hogy az 1600 koronából mennyit költött uradalmi célokra, és mennyit sikkasztott. Akkor sem volt könnyű a korrupció és célszerű üzletvezetés megkülönböztetése (és szétválasztása).

Ami a halakat illeti (pontosabban: uradalmi halakat), itt inkább adományról volt szó. 1913. november 14-én és 1914. január 24-én, Paskuj segédtsízt utasítására, a halastó mellett alkalmazottak „oláh embereknek” osztottak halat. Écska környékén sok román élt és él. Egy darabig létezett egy „Román-Écska” és egy „Német-Écska”. A Paskuj névnek is lehetnek román gyökerei. A román kapcsolatot erősíti, hogy éppen Paskujt küldték, hogy „nádvagó oláh munkásokat” toborozzon. (Másképpen igaz az is, hogy Paskuj mégsem oláh munkásokat toborzott, hanem olyan munkásokat, akik Glassek Sándor főmozdonyvezető lánya közelében laktak.) Bonyolultak voltak a kötések a Monarchia alatt (mint később is). Mindenesetre Paskuj Alajos úgy érezhette, hogy nem csak a grófnak van joguk arra, hogy elismeréssel és hálával nézzenek rájuk. Száznegy kiló halat ő is e cél elérésére fordított (igaz, uradalmi halról volt szó). Feltételezem, hogy 1913 végén és 1914 elején Paskuj Alajos büszkén feszített Écskán és Győr környékén is. Valószínűnek tartom, hogy vadászkalapot is viselt.

Most rátérnék a csizmákra. Amikor a kezembe vettem ezt az aktát, először a végeredményt (az ügyészi határozatot) olvastam el – mert ez az egyetlen géppel írt szöveg. Itt különösen a „csizmasikkasztás” megjelölés tetszett, és ezt választottam címként. A csizmákról szó esik egy feljegyzésben, melyen számomra ismeretlen a kézírás, és nincsen aláírás. Valamilyen uradalmi belső ember fogalmazhatta meg. Ebben csak az áll, hogy: „Az uradalom contójára vásárolt zszimákból 3 pár zszimát jogtalanul másoknak adott.” (Nem tudom, hogy a „zszima” csak elírás, vagy ezt így is ejtette a feljegyzés nem tudom milyen nemzetiségű szerzője.) Valamivel (nem sokkal) több áll a bűnvádi feljelentés kézzel írt vázlatában. Itt azt látom, hogy a csizmák „nádmunkások szükségleteire lettek volna fordítandók”. Ebből az következik, hogy gumicsizmákról volt szó. A képen, melyet az *Écska* szöveg elejére tettem, Harnoncourt gróf és Ferenc Ferdinánd trónörökös nádkötegek előtt állnak, szintén csizmákban. Viszont itt más a helyzet, a nád már előre le lett vágva, fényképháttérre alakult, nem a trónörökösnek és a grófnak kellett bemenni a pocsolýába, ahol nádat lehet vágni. Az ő csizmáik – ez látható a fényképen – bőrcsizmák. (Gumicszimát legfeljebb halászáskor használhattak.) Paskuj Alajos uradalmi rangja szintén emeltebb volt. Uradalmi segédtsízt volt, és nem az volt a feladata, hogy nádat vágjon, hanem hogy nádvágó munkásokat toborozzon. Feltehetően bőrcsizmában

ment a menyasszonyához Győrbe. Mire kellett neki a három pár gumicsizma? A bűnvádi feljelentés szerint Paskuj „3 pár új gumicsizmát jogtalanul másoknak ajándékozott”. Tehát itt is az a kísértés lüktetett, mint a halak esetében. Paskuj Alajos uradalmi segédtsízt uradalmi segédfilantrópus is igyekezett lenni.

A végén az történt, hogy a grófnő visszavonta a feljelentést. (Lehet, hogy előtte Paskuj valamit törlesztett is.) Nem volt többé magánindítvány. Maradt a kérdés, hogy lehet-e hivatalból folytatni az eljárást. A Nagybecskereki Királyi Ügyészség megállapította, hogy ha Paskuj Alajos elkövette volna, amivel őgróf Pallavicini Arthurné vádolta, akkor a Büntetőtörvénykönyv 355. §-ába ütköző, és „a 356. § szerint minősülő sikkasztás büntetének tényálladéka” lenne megállapítható. Hivatalos nyomozás feltétele viszont csak egy ennél komolyabb cselekmény lett volna. A Paskuj-féle „tényálladék” esetében csak magánindítvány alapján folyhatott nyomozás. Ezt pedig visszavonták. A jog a színpadon maradt, Paskuj cselekedetei már nem. Ezzel az ügy (6241. számú akta) befejeződött – és én is itt hagyom abba.

Mozijegy – sikkasztott halak ellenében, és szerelmi meggondolásból

Itt is bűnvádi eljárásról van szó. A feljelentést báró Strahlendorff Gyula tette, mint őgróf Pallavicini Arthurné écskai uradalmának jószágigazgatója. Hét vádlott ellen irányult a feljelentés. Hat esetben dr. Kovács Rókus királyi ügyész igen egyszerű és világos indoklással szüntette meg az eljárást 1914. július 14-én. Mák Pál, Macedolyán András, Mészáros József, Kabák Mihály, Gedai János és Zónai István ellen megszűnt az eljárás, mert „tagadásukkal szemben bizonyíték nem merült fel arra, hogy a feljelentésben előadott bűncselekményt elkövezték volna”. Jogásként hadd tegyem hozzá, hogy az ártatlanság vélelméből valóban ez következik. Becskerekiként azon is elgondolkodom, hogy elképzelhető-e, hogy ma Écskán bármilyen ügyben annyi magyar szerepeljen, amennyit ebben az 1914-es ügyben említ egy ügyészségi határozat. (A kérdés akkor is feltehető, ha Macedolyán nem volt magyar.)

Volt egy hetedik vádlott is. Ez Kunics József, de az ő esetében bonyolultabb volt a helyzet. Kunics ugyanis elismerte, hogy 3 koronáért eladott 30 kéve uradalmi nádat. De nem ez volt a legfontosabb vád. Az ügyészi határozatban rögzítve van, hogy – amint ezt Tóth János és Makai Antal tanúk megerősítik – Kunics József „egy ízben,

mozgófényképes színházba szálló belépti jegyekért 4 és fél kiló halat adott”. (Pontosan másoltam az ügyész megállapítását, nem csökkentve az „l” betűk számát sem.) A tett ideje nincsen pontosítva, de annyi eligazítás ott áll, hogy Kunics tiltott cselekménye 1913. június 1-je előtt történt (és ennek az időpontnak perjogi jelentősége is lett). Az sem lényegtelen, hogy több mint egy mozijegyről volt szó (négy és fél kiló hal ellenében). Az a valószínű, hogy Kunics egy uradalmi szolgálóhölgyet is magával akart vinni.

Nem hiszem, hogy Écskán lett volna mozi 1913-ban. (Talán ma sincs.) Becskereken volt? Németh Ferenc kultúrtörténész segítségével megállapítottam, hogy igen. 1907-től kávéházakban voltak esetenként filmvetítések (ezekhez vélhetően nem kellett belépőjegyet vásárolni, a belépés jogát az italfogyasztás biztosította). 1909-ben (vagy 1910-ben) nyílt azonban Becskereken egy igazi mozi is, ahová már csak belépőjeggyel lehetett menni. A Magyar Királyhoz nevű szállodában működött, és külön neve és cégtáblája is volt: Modern Mozi. Azt is látom, hogy a cégtábla nyelvi frissességben maga mögött hagyta a királyi ügyészséget. Az ügyész „mozgófényképes színházat” említ. Ez a kifejezés egyszerűsödött utána (valamennyire) „mozgóképszínházra”. Aztán 1907-ben (ezt több helyen is olvasom) történt egy forradalmi változás, melyet Heltai Jenő ihletett. A pesti Vígszínházban 1907-ben bemutatták Heltai Jenő *Bernát* című darabját, és ebben Kálmán Imre–Heltai Jenő *Dal a moziról* című kuplóját. Ennek a refrénje így hangzott:

*„S mert a Berta, s mert a Berta nagy liba,
Hát elment a mozi-mozi-mozi-moziba.”*

Ezek után már csak bírák és ügyészek használták a „mozgófényképes színház” kifejezést. Aztán jóval később, amikor Becskereken (magyarul beszélő) bírák és ügyészek is már régóta a mozi szót használták, jött a német megszállás, és 1941. május 22-én a Katonai Parancsnokság külön mozirendeletet adott ki, melyben az ódivatú (de teljesen német) „Lichtspieltheater” megjelölést használták. A helyi németek nyelvét ez azonban nem befolyásolta. Ők a „Kino” szó mellett maradtak, melyet átvettek a helyi szerbek is.

Egyébként a Modern Mozi termében én is jártam. Igaz, akkor már nem a Magyar Királyhoz, hanem a Vojvodina Szállóhoz tartozott, és a neve is más volt. Mint ahogyan annak idején Kunicsnak

is, nekem és kortársaimnak is rendkívüli lépésekre volt szükségünk, hogy bejuthassunk. Az épületben volt a pénztár, de az utcán is kígyóztak a sorok. Kortársaimmal legtöbbször a váltott sorban állás stratégiáját választottuk. Valaki beállt a sorba, aztán egy óra múlva valaki felváltotta – és így tovább. A film vetítésére azután is várnunk kellett, miután jegyet és helyet kaptunk, és beültünk. Előbb hírek jöttek határozott politikai mondanivalóval, *zsrnāl* címen (szerbül „žurnal”, a francia „journal”-t követve). Szóval, komoly próbatételek után jutottunk csak el a valódi moziig. Talán ezért emlékszem még néhány film tartalmára. Volt egy olyan film is, melyre más miatt emlékszem. Arról volt szó, hogy szerelem gyulladt lángra egy szép fiatal fiú és egy szép fiatal leány között, és kezdetben minden a legjobb úton haladt. De aztán egy ármányos (és vélhetően féltékeny) barátnő azt mondta a szép leánynak, hogy a fiú félrelépett, egy másik nővel töltötte az éjszakát. Ez villámcsapásként hatott a főszereplő leányra, és elkeseredésében ő is félrecsókolózott. (Ez látható volt a képernyőn. A mozdulatok és arckifejezések azt is világossá tették, hogy nem szenvedély, hanem keserűség ihlette a nászt.) És most jött a drámai fordulat. Kiderült, hogy csak rágalom volt a fiú félrelépése. A leány keserűen zokogott, búbánata meggyőzően hatott. Egy sorral előttem egy diáklány, akit ismertem (bár nem eléggé) megértően könnyezett. Az jutott eszembe, hogy talán vele is történt már valami ilyesmi. De ezen a ponton megszólalt a mellettem ülő Siniša: „Posle jebanja nema kajanja” (Baszás után nincs bűnbánás). Az egész moziterem hallotta. És tapsolt is. Ma talán azt mondanák, hogy interaktív mozielőadáson vettünk részt.

Feltételezem, hogy 1913-ban nem kis esemény volt egy mozilátogatás. És logikus, hogy ezzel el lehetett kápráztatni egy uradalmi hölgyalkalmazottat. Kunics József uradalmi fővadász volt, és ez a titulus önmagában is vonzó lehetett, de az adott esetben, úgy látszik, olyan hölgyről volt szó, aki feljebb emelte az elvárt lovagiasság lécét. Kunicsnak lehettek tervei és habozásai. Feltehetően intim hangot is meg szeretett volna ütni az uradalmi hölgygel. Kinn elbizonytalanodott. De a moziban ehhez nem kellett külön bátorság, és nem volt kockázatos az intim hangra váltás, ott amúgy is csak suttogva lehetett beszélni. Ha belépünk egy szokásvilágba, esélyek is alakulnak. Egy kiskatona jut eszembe, akit valamikor a szocializmus utolsó éveiben láttam Újvidéken a Putnik hotel előtt. Egy virágcsokor volt a kezében, és magában többször is ezt mormolta: „Cveće bez osmog

marta” (Virág március 8-a nélkül). Azt hiszem, értettem, mire gondolt. Március 8-a a nők napja. A szocializmus alatt ez nagyobb esemény volt, mint később. Vállalatoknál a munkáról át lehetett váltani a nők ünneplésére. Nem csak ismerős nőknek nyújtottunk át virágot. Természetes volt bárkinek virágot adni. (Mint a moziban suttozni.) Április elején láthattam a kiskatonát. Vélhetően nem voltak Újvidéken ismerősei és ismerősnői. Így felvetődött benne a kérdés, hogy mit csináljon a virágcsokorral március 8-a nélkül.

Kunics mozilátogatására vélhetően sor került, mert a büntetőfeljelentés csak hónapokkal később íródott. Hogy mi történt a moziban, arról több részletet nem tudok. Valószínűleg sor került a suttogásra is. Lehet, hogy Kunics önmegtartóztatással, fokról fokra igyekezett haladni, és csak a mozgófénykép-esemény után várt elismerést. De lehet, hogy már a moziban rátette a kezét a lány térdére. (Könnyen lehet, hogy egy gróf is ezt tette volna, sőt egy őrgróf is.)

Ami a büntetőeljárást illeti, Kuniccsal kapcsolatban egy olyan jogi kanyar került előtérbe, mellyel a Hágai Nemzetközi Bíróság előtt találkoztam, a Jugoszláviával (volt Jugoszláviával) kapcsolatos perekben. A háborúk (és büntettek) idején nemcsak emberek és magatartások, de az országok is megtörttek, megváltoztak (többször is). Így felmerült az a kérdés, hogy melyik országnak róható fel egy tett (és melyik ország kérhet kártérítést), ha a tethelyen más hatalom (és más ország) volt a tett idején, mint a per idején. Ez a kérdés más nemzetközi perekben is felvetődött. Csakúgy, mint Kunics József esetében – csak itt nem országok, hanem grófok váltakoztak. Az ügyészség megállapította, hogy a feljelentésben felsorolt cselekményeket, minden bizonyíték és tanúvallomás szerint, Kunics 1913. június 1-je előtt követte el (ha elkövette). Márpedig akkor „az écskai uradalom felett való rendelkezés még Harnoncourt Félix grófot mint gyermekei törvényes képviselőjét illette, aki pedig Kunics József ellen nem tett bűnvádi feljelentést”. Szóval, ha sikkasztott is négy és fél kiló halat (mozijegyvásárlás céljából), ezt akkor tette, amikor az uradalom (és a feljelentés joga) Harnoncourt gróf (és nem őrgróf Pallavicini Arthurné) kezében volt. Így a Pallavicini-feljelentés nem érvényes.

Tudom, hogy nem könnyű követni ezeket a jogi kanyarokat. De megjegyzésre méltó, hogy az ügyész nem a szereplők társadalmi rangjához, hanem a saját szakmai hiúságához igazította az érvelést. Kunics pedig megúsza.

Egy báró és egy szakács pofoncseréje

Ebből az ügyből két levél maradt meg az iratok között. Előbb csak egyet találtam, melyet Klement János uradalmi szakács írt 1914. május 4-én, a címzés pedig „Méltóságos Őrgrófnő”. Egyoldalas levél, a stílus, a helyesírás, a kézírás művelt levélíróra utal.

Feltételezem, hogy az őrgrófnő (vagy őrgrófné) nagyapámnak továbbította az uradalmi szakács sorait, tanácsot kérve. Így kerülhetett az iratok közé a levél. Abban is majdnem bizonyos vagyok, hogy a nagyapám válaszolt is az őrgrófnénak, de a válasz másolatát nem találok.

A levélben Klement János szakács leírja, hogy báró Strahlendorff jószágigazgató fel akart neki mondani, felszólította, hogy adja át a konyhát, de ő nem fogadta el a felszólítást. Ehelyett azt mondta, hogy ebben a kérdésben csak a méltóságos őrgrófné döntését fogadja el. Ezután a levél így folytatódik:

„Erre Strahlendorff báró úr becsületesem sértette, és arcul ütött, amit én önvédelemből viszonztam. Ezek után Báró úr engem csend-őrökkel N.Becskerekre kísértetett, ahol azonnal szabadlábra lettem bocsájtva, amikor visszajöttem Écskára és vendéglőben vagyok elszállásolva.”

Míg csak ez a levél volt a kezemben, a pofonokról töprengtem. Ki üthetett nagyobbat? Ha a jószágigazgató báró pofonnal egészítette ki az érveit, akkor valószínűleg nem először tette, de hát a szakácsnak is lehetett ebben gyakorlata. Visszafogottabb volt a szakácspofon (mert mégis báróról volt szó)? Vagy ellenkezőleg? Feltehető az is, hogy az alacsonyabb rangú résztvevő visszafogottsága csak addig tart, míg nem csatlakozik a tettelegességhez. De ha már ő is pofont osz, akkor már nem segít később, hogy enyhe volt a pofon, úgyhogy egye fene, legyen igazi pofon. Megálltam annál a részletnél is, hogy Klement „önvédelemből viszonzta” a pofont. Ez arra utal, hogy akár saját tapasztalata nyomán, akár ismerősök tapasztalatain okulva, tudta, hogy ilyenkor mit előnyös mondani.

Klement azt is tudhatta, hogy az események után nincsen igazi esélye, hogy az uradalomban maradjon. Így a grófnőtől nem is ezt kéri. Ehelyett pénzt kért. Ma végkielégítésnek neveznénk. Részletezte is a dolgokat: 1 havi járandóság, útiköltség és 30 napra járó ellátás és lakbér. Összesen 293 korona. A levél végén ott áll még, hogy „Méltóságodnak kezeit csókolva maradok alázatos szolgája”.

Ala' nortál kérem Mltóságotnak azon mi
 pro interkedésit, hogy az abant felsorolt jogos követel-
 lésem az uradalomi pirotaiból nekem mielőbb
 kifizetésük, köpedig.

1 havi járanda' avicam	K 118 —
Mi költés	K 25 —
30 napra járó ellátásom és kassza' á' sk.	K 150 —
	Összesen K 293 —

Mltóságotnak kéreit s'völhes maradvok alá gátos
 szolgája

4. bekezdés 1914. máj. 4.

Klement János
 szakács

Aztán egy másik écskai iratcsomóból (6379. számú) előkerült még egy idetartozó levél. Ezt a másik pofozó fél, Strahlendorff báró írta. Lehet, hogy nem véletlenül került Strahlendorff báró levele (talán inkább beadványnak nevezhetnénk) a másik aktába. E másik ügyben is egy heves écskai vitáról van szó, melyben Strahlendorff az egyik fél. Itt azonban a másik félnek a szakácsnál magasabb társadalmi rangja volt. Hoch Oszkárnak hívták, és egyik beadványa így indul: „Tekintetes kir. Törvényszék! Tisztelettel alulírt Hoch Oszkár oklevelés gazdasízt vagyok, oklevelemet a kolozsvári kir. gazdasági akadémián nyertem el 1904 évi június hó 25-én.” Strahlendorff neki is felmondott, és „sértő kifejezésekkel illette”. Hoch Oszkár megfogalmazása szerint a felmondást „szívtelen felsőbb tisztség tette, kinek útjában mint ellenőrző vetélytárs álltam”. Azt tartom valószínűnek, hogy valamilyen párhuzam követése miatt került Strahlendorff báró Klementről írt beadványa a Hoch–Strahlendorff-aktába.

De most visszatérek a szakács ügyére. Strahlendorff báró levele/ beadványa 1914. május 13-án íródott, kilenc nappal azután, hogy Klement szakács az őrgrófnéhoz intézett levelet. Strahlendorff levélének a „Tek. Kir. Járásbíróság” a címzettje. Ugyanazokról az eseményekről van szó, melyeket Klement levele is említ, csak a báró sokkal részletesebben ír (nyolc kézzel írt oldal). A megvilágítás is más. Nem ez az őszintébb írás, de többet mond el a báróról és a szakácsról is. Azért is, mert több a részlet, de azért is, mert az a lepel, melyet a félrevezetni igyekvő magyarázkodások száz évvel ezelőtt szabtak, azóta kifakult. Látni, mi van mögöttük. Biztos vagyok benne, hogy a szakács már az esemény előtt sem rokonszenvezett a báróval, és az

iratokból egyértelműen kiderül, hogy ezt kimutatta is. (Talán oka is volt rá.). A báró leírja, hogy „velem szembe találkozva, kihívó és fölötte bántó módon fixírozott, anélkül, hogy érdemesnek vélte volna a köszöntést”. Ezen túlmenően Klement párhuzamokat is érzékeltetett tüntető módon. És ez akkor történt, amikor az őrgrófék valahova elutaztak, és távollétükben nem volt magasabb hatalom az uradalmon, mint a jószágigazgató. Tehát ő (Strahlendorff báró) volt a csúcson. Ezt jogi érvekkel is alátámasztja. Hivatkozik az 1857. évi VIII. törvényerejű rendeletre, mely szerint (azaz Strahlendorff jószágigazgató értelmezése szerint), az őrgrófék távollétében ő a cseléd tartó gazda, Klement pedig csak cseléd. A báró továbbá leírja, hogy épp ezekben a napokban ő egyszer a főkertésszel beszélgetett, és elhaladt mellettük Klement szakács. És mi történt? Strahlendorff szavai szerint, a szakács „Guten Morgen Herr Gärtner szavakkal igen tisztességes módon köszönté a velem beszélő kertészt, míg engem egyáltalán semmire sem méltatott”. Ebből több dolog is látszik. Az egyik az, hogy Klement azt igyekezett kimutatni, hogy ő udvarias ember, szépen köszön – de csak annak, aki megérdemli. A másik az, hogy az écskai uradalomban az emberek tudtak magyarul és németül is (és nem kevesen románul és szerbül is). Strahlendorff báró és Klement szakács levelei – melyek az iratok közt vannak – magyarul íródtak, saját kezűleg, és megfelelő magyarsággal (ha nem is mai magyarsággal). Az is látszik, hogy annak idején – valamennyire – más világ volt. Strahlendorff báró és jószágigazgató nemcsak hogy fel volt háborodva, mert a szakács a kertésznek köszönt (és neki nem), de ezt le is írta a királyi bírósághoz intézett beadványában. És a dolgok tovább eszkalálódtak. Strahlendorff azt is panasolja, hogy 1914. április 27-én: „Klement ismét csak fixírozott, de köszöntésre nem érdemesített. Egy ideig szembe néztem vele s azután nyugodt, sőt fojtott hangon mondtam: Én, mind a maga gazdájának jószágigazgatója és helyettese, tehát jelenleg gazdája is, igazán joggal elvárom, hogy köszönjön. Erre Klement pózba vágja magát, zsebre teszi kezeit, és azt feleli, hogy »minek köszönjek én magának, mikor maga csak éppen olyan alkalmazottja az uraságnak akár csak magam is«. Ez már kihozott a béketűrésből, na de kötelességből is (elvégre fegyelem és tekintély fenntartásáról volt szó) alaposan megdorgáltam...”

Szóval, a szakács azt merészelte mondani, hogy ő és a jószágigazgató (aki báró is, sőt pillanatnyilag a távol lévő gazdát is helyettesíti) lényegében egyenrangú emberek. Strahlendorffot ez kihozta a béke-

tűrésből. Az ilyen béketűrésihiány későbbi időkben is előfordult, csak a kifejezési formák változtak. Lehet, hogy a kommunizmus alatt, egy politikailag jól beágyazott igazgató elvtárs egy ilyen helyzetben ugyanígy vélekedett, fel is lehetett háborodva (mint Strahlendorff), kijöhetett a sodrából – ha nem volt tanú, esetleg egy pofon is elcsatant. De azt nem mondhatta ki, és pláne nem írhatta le hivatalos közeghez intézett iratban, hogy felháborító, ha egy szakács azt mondja, hogy ő is és az igazgató is ugyanolyan alkalmazottak, ugyanolyan emberek. És ma? Az egyenlőségigény nyomán gerjedt felháborodást nem illik nagydobra verni, de azt hiszem, Klement kidobása megoldható lenne. Persze, nem azzal a megindoklással, hogy egy cselédtartó gazda azt teheti a cseléddel, amit akar. Vannak munkahelyet védő jogszabályok, de ezek egyre „rugalmasabbak”. Most az van előtérben, hogy a gazda (vagy helytartója, a vezérigazgató) munkahelyteremtő is, és nagyobb mozgásteret igényel (és érdemel). Ahogy ezt mondani szokták, „flexibilitás” van.

Báró Strahlendorff Gyula más adatokat is közöl, melyek mutatják, hogy a szakács teljesen figyelmen kívül hagyta a szociális különbségeket. Ki van emelve, hogy: **„így például, egyszerűen beült az urasági szalonba zongorázni, olvasni, stb.”**. (Nem tudom, mi lehetett a „stb.” – viszont egyre érdekesebb kép alakul Klement szakácsról.)

És ezután jött még a pofoncsere. Az esemény 1914. május 1-jén történt (mely akkor még nem volt a munka ünnepe) reggel 8 és 9 között. Tanúk is voltak: Ronts Józsi inas és Höcker Betti főzőasszony. A pofonokhoz vezető lépéseket Strahlendorff báró részleteiben igyekszik mutatni (nem hagyva ki annak a közlését sem, hogy ő milyen kiegyensúlyozott és higgadt volt). Közben ott lüktet azonban a meghökkenés azon, hogy Klement a rangokat figyelmen kívül hagyja. A beadvány 5. (illetve V.) oldalán ez áll:

„Ekkor én rövidesen megmondottam (nyugodtan, de határozottan), hogy adjon mindent át s azután azonnal távozzék a szolgálatból. Erre Klement megtagadta az engedelmességet, kiabálva igényeket támasztott, és a szó legszorosabb értelmében úgy kiabált velem, mintha én volnék a vétkes szolga és ő a gazda. Erre természetesen megkísértem őt túlkiabálva rendre utasítani. Hogy mily szavakkal, arra már nem emlékszem, mert az indulat már túlságosan felszaporodott.”

Feltételezhető, hogy a túlkiabálás konkrét szavai nem hatottak volna előnyösen a Tek. Kir. Járásbírósághoz intézett beadványban.

kor Amerikában tanultam jogot, egy tanárom Yogi Berrát idézte. Yogi Berra híres, talán minden idők leghíresebb baseballcsillaga volt, és mondásai is híresek voltak. Azt hiszem, egy könyv is összeállt belőlük. Szóval, Yogi Berra szerint: „I really didn't say everything I said” („Én igazából nem mondtam mindent, amit mondtam”). Strahlendorff báró egy ennél körültekintőbb megfogalmazást választott. Nem emlékszik pontosan a szavaira, mert „az indulat már túlságosan felszaporodott”.

Most már csak azt a ténytet kellett feldolgozni és kellő narratívába helyezni, hogy tulajdonképpen a báró ütött először. Strahlendorff magyarázata is az önvédelmen alapszik. Ezt egy kicsit nehezebb hiteléssé tenni, ha a magyarázó fél ütött először, de ezt a problémát már sokan és sokszor megoldották. A mai nemzetközi hadikommunikáció leginkább a „preventive strike” (megelőző csapás) szókapcsolatra támaszkodik. Ezt a fonalat követte a báró is. Szerinte: „Klement kezét felemelve engem pofonnal kínált meg, amit csak egészen természetesen én megelőztem.”

A báró további körülményekkel is magyarázza tettere kész voltát. Leírja, hogy abban az időben „Écskán az általam üldözött korruptio hívei gyilkossággal is fenyegettek”. Ezután, „nóm kérésének engedve hosszabb idő óta állandóan Browning pisztolyt hordok magamnál”. Mindezt tetézte, hogy egy feszült szembesülés alkalmával Klement „néhány lépést hátrálva hirtelen hátsó zsebéhez nyúlt”. A báró arra következtetett, hogy lelövással fenyegeti. Ezekből a fejleményekből a következő konklúzió lett levonva: „Ha tehát nem lennék annyira mérsékelt ember, Klementet életveszélyes fenyegetésére egyszerűen lelőttem volna.” (De nem lőtte le, mert mérsékelt ember.) Szóval, logikus volt (és egyszerűen mérsékelt és visszafogott) a megelőző pofon.

Strahlendorff báró beadványából válasz sejlik arra a kérdésre, mely akkor merült fel bennem, amikor még csak Klement levelét olvastam (mert csak arról tudtam): hogy ki ütött nagyobbat. Úgy látszik, Klement. Hogy a báró ütése mit okozott, azt nem említi sem a báró, sem Klement. (Talán nem is volt említésre méltó.) Viszont a báró szerint Klement ütése „15 napra is feltűnően látható testi sértést okozott”. (Itt nem állhatom meg, hogy fel ne hívjam az olvasó figyelmét, hogy a pofon május 1-jén csattant, a báró beadványa pedig május 13-án íródott. Tehát nem volt még igazolt tény, hogy tizenöt napig volt látható a testi sértés – feltehetően kék folt.) Lehet, hogy ez akkor is észbe jutott valakinek. – De hogy ne legyek részrehajló, megjegyzem:

lehetséges, hogy orvosi lelet állapította meg, hogy tizenöt napon belül gyógyul a sérülés (folt), mely Klement válaszlépése nyomán alakult a gróf arcán.

A felhozottak alapján a báró azt javasolta a Királyi Járásbíróságnak, hogy „súlyos testi sértés vétsége és életveszélyes fenyegetés” alapján tessenek Klementet „példásan megfenyíteni”. Klement pedig – amint ezt korábban leírtam – végkielégítést kért. Nem tudom, hogy mi volt a végkifejlet. Nem találok nyomát sem a megmaradt iratokban, sem a hivatalos irattárban.

Most még egyszer végignézve, hogy mit is tett Klement János, valami forradalmi ihletést is érzek dacossága mögött. És osztálytagadást. (Igaz, az őrgrof és őrgrofné előtt mégis lefekezve.) Három évvel a szovjet októberi osztályforradalom előtt vagyunk. Viszont Leninékkal ellentétben, Klement nem igyekszik osztályösszefogást csíholni. Amit tett, és ahogy tette, azt inkább magánforradalomnak nevezném. Szeretném tudni, hogy mi lett Klement Jánossal. Sajnos, a magánforradalmaknak nemigen marad száz év után nyoma.

Pótinformációk Strahlendorff báróról

A báró egyszer elment vadászni. Ez is olyan ünnepnapon történt, melyet Écskán akkoriban nem ünnepeltek. A pofoncserére 1914. május 1-jén került sor, a vadászat időpontja pedig 1914. január 6-a, a pravoszláv karácsony szentestéjének napja. A pofoncseré kapcsán Strahlendorff báró tett feljelentést. Vadászat ügyén viszont őt jelentették fel, és ezúttal ő kérte fel nagyapámat, hogy képviselje. Míg ezt írom (2018 áprilisának elején), Magyarországon választások közelednek, és az egyik téma (több hasonló mellett) egy kormánypárti politikus svédországi vadászkalandja és az ezzel kapcsolatos eljárások. A Strahlendorff-ügy mellett maradok.

Az iratcsomóban ott van egy hivatalos idézés. Ebben Strahlendorff bárót felhívják, hogy jelenjen meg Nagybecskerekén, a Magyar Királyi Pénzügyigazgatóság épületében (Árpád utca 11.). Egy kihágásról van szó, melyért 40–200 korona közötti pénzbüntetés szabható ki (ami akkoriban nem volt kis pénz). Az idézésben ott áll, hogy 1914. január 29-én egy feljelentés érkezett a báró ellen. Nincs leírva, hogy ki a feljelentő, de ott áll az idézésben, hogy mi az állítás: „[...] az écskai uradalom területén 1914 év január hó 6-án és később rendezett vadászatokon Báró úr is részt vett a nélkül, hogy vadászati jegye volna”.

Szóval, azon az uradalmon vadászott, melynek ő volt a jószágigazgatója, de nem rendelkezett „vadászati jeggyel”. Vélhetőleg a feljelentő is ott volt a vadászaton, és az écskai uradalom alkalmazottai közé tartozott. Lehet, hogy Strahlendorff „az általam üldözött korruptio hívei” közé sorolta. (Igaz, ez nincsen kimondva a megmaradt papírokban.)

A papírok között ott van egy levél, melyben egy uradalmi számtartó (az aláírása sajnos olvashatatlan) felkéri nagyapámat, hogy járjon el ebben az ügyben. A számtartó elküldte az idézést és egy táviratot is, melyet Pallavicini őrgróf küldött Strahlendorffnak, felszólítva, hogy „Ma este utazzon egy napra Wienbe...”. (Látom, hogy Pallavicini őrgróf magyarul írta a sürgönyt – bár odáig mégsem ment el, hogy Bécsset írjon Wien helyett.) E sürgöny kellett, hogy igazolja, hogy Strahlendorff nem tud személyesen megjelenni január 29-én. Viszont a báró az idézés hátlapjára leírta ceruzával, hogy mi magyarázza, hogy vadászati jegy nélkül vadászott. Ezt most idemácsolom: „Azzal a feltétellel állok az uradalom szolgálatában, [hogy] az itt elharapódzott vadorzás könnyű meggátlása végett, én is úgy mint valamennyi többi tiszt a vadőri esküt letegyem. Tehát jogilag nem csak tisztak vagyunk, hanem vadőrök is. Ezeknek tudvalevőleg nem kell vadászati jegy. Még akkor sem, ha parancsra vadat lőnek le.

Én a jelzett vadászaton, tulajdon óhajom ellenére, gazdám határozott parancsára nem kedvtelésből, hanem kötelességből vettem részt. A kapott rendeletnek nem szegülhettem ellen; ez természetes. Továbbá, saját fegyverem nincs. A fegyverhordási engedélyt számomra hivatalból szerezték be és uradalmi fegyverrel láttattam el.”

Nem tudom, mi volt a végeredmény, de az a véleményem, hogy ezzel a jogi érveléssel ki lehetett evickélni. Olvasás közben sebtében megtanultam (ami tudvalevő), hogy aki vadőri esküt tett, annak nem kell vadászati engedély. Aki az esküt letette, az nemcsak tiszt (vagy politikus vagy író), hanem egyszersmind vadőr is. Ez talán másoknak is segíthetne. Csak azt teszem még hozzá, hogy – bár ezt a Pénzügyi Igazgatóság nem tudhatta – a Klement-ügy révén tudjuk, az olvasó is és én is, hogy a báró nemcsak uradalmi fegyverekkel, hanem egy saját Browning pisztollyal is rendelkezett.

A fiatal gróf meggyilkolása volt a cél, vagy a szeretői vetélytárs megfélemlítése?

Végeredmény ezúttal sincs az iratok között. Viszont arra esélyt adnak a megmaradt papírok, hogy belülről is lássuk az écskai kastélyt. A jogeset főszereplője Freyer Paula komorna. Ő harmincegy éves volt (1912-ben), és római katolikus vallású. Az iratok szerint „külföldi honos és illetőségű”. Először arra gondoltam, hogy osztrák, talán bécsi, de aztán az is eszembe jutott, hogy bár Écska Magyarország része volt, Magyarország az Osztrák–Magyar Monarchiában volt. Tehát nem egyértelmű, hogy külföldi volt-e Écskán egy bécsi nő. Az is lehet, hogy Németországból vagy Svájcból jött. De nem ez volt az igazi kérdés Freyer Paulával kapcsolatban. Inkább az, hogy gyilkos volt-e.

A történetben felbukkannak udvari hölgyek és felügyelők, és a háttérben van bűn, van szerelem, van szerencsétlenség is. Az *Elegáns élet fiziológiája* című írásában Balzac ezt mondja: „A bűn, az udvaronc, a szerencsétlenség és a szerelem – mindezek csak a jelent ismerik.” A nagy francia író bölcsességét nem vonom kétségbe, de Balzac nem látta az écskai periratokat. Valószínű, hogy Freyer Paula és körülötte a szerelmek és a bűnök, egy távlat nélküli jelenben alakultak. De az is feltehető, hogy az écskai bűnök és szerelmek túlélték az akkori jelent, és ma is érzékelhetőek.

A büntetőeljárásban egyes körülmények tisztázódtak, mások kevésbé. Hogy mit csinált a komorna (a büntetőeljárás vádlottja), az nem volt igazán kétségbe vonható, mert Freyer Paula beismerte. Arról volt szó (és ez vastag betűket érdemel), hogy a komorna **„ifj. Harnoncourt Félix lakosztályának 4 ajtaját, valamint az ajtók előtt elhelyezett lábtörlőket terpentin szesszel leöntötte és égő gyertyával meggyújtotta”**. Az is ott áll, hogy ez mikor történt: „1912 évi szeptember hó 30-ról október 1-re menő éjjelen”. A tények közé tartozik még, hogy a tüzet gyorsan eloltották, senki sem sérült meg, az anyagi kár sem volt komoly. (Ez persze még nem zárja ki a gyilkossági kísérlet vádját.) A grófi lakosztályban több alkalmazott is lakhatott. Feltételezhetően Freyer Paula is, és azok is, akik a tüzet – amint ezt a vizsgálóbíró megállapította – kellő időben eloltották. Az iratokból kikövetkeztethető, hogy míg a lakosztály grófi szobáiban és más szobákban is folytak (vagy zuhogtak) a magánéletek, közben áthallások is lehettek a szomszéd szobákból (vagy olyan szobákból, melyek előtt valaki elhaladt). Így a rangkülönbségek tagadása nélkül is, valamilyen közösség alakult.

Ami Freyer Paula tettét illeti, a minősítés volt a leginkább vitatott. Az ügyész szerint a terpeningyújtás olyan gyilkossági kísérlet volt, melynek célpontja ifj. Harnoncourt Félix gróf. Paula viszont azzal védekezett, hogy „a tűz által nem ifj. gróf Harnoncourt Félix életét akarta kioltani”. Másról volt szó. A vizsgálóbírói indoklásban rögzítve lett a komorna magyarázata. Freyer Paula szerint: „[...] az eset megelőzően közte és Troyer József százados az ifjú gróf felügyelője között történt összetűzés folytán erősen felindult izgatott állapotában követte el a tettet, mert azt hitte, hogy Horváth Ágnes, aki miatt az összetűzés történt, benn van a fiatal grófnál, s meg akarta ijeszteni.”

Tehát nem a gróf, hanem Horváth Ágnes volt a célpont, és nem is ok nélkül, mert miatta veszekedett a századossal. Az iratokban nem áll ott kifejezetten, de minden jel arra utal, hogy a komorna magáénak tudta a századost, de kiderült, hogy Horváth Ágnesnek is vannak igényei (sőt eredményei is). Ezután gyulladt a komorna haragra, majd következett a terpentin bevetése.

Visszatérve a kulcskérdésre (a minősítés kérdésére), ma valószínűleg a terrorizmus is ott lenne az asztalon. (Ezt a minősítést azonban gátolná az a körülmény, hogy Freyer Paula nem volt muzulmán.)

Az iratok között csak egy gépelt szöveg van, a vizsgálóbíró határozata, melyet 1912. október 12-én hozott (tíz nappal a terpentinbevetés után). A végzés hátlapján van egy kézzel írt szöveg is, melyet szintén a vizsgálóbíró írt alá, és ebben meg van állapítva, hogy a végzés kiadatik dr. Várady Imre ügyvédnek, akit „Freyer Paula gyanúsított védőjéül nevezett meg”. Freyer Paula fellebbezni akart az előzetes le tartóztatás ellen (mely tizenöt napra lett elrendelve, és 1912. október 24-ig tarthatott). A vizsgálóbíró azt is megállapítja, hogy a gyanúsított kívánja, „hogy védője a felfolyamodást írásban is indokolja”. Ez meg is történt. Hogy valóban megtörtént, azt levelekből tudom, melyek a szövegem írása közben bukkantak fel – maga az indoklás sajnos nem maradt meg az iratok között. 1912. október vége és december 21-e között Salzburgból írnak nagyapámnak Freyer Paula anyja, fivére és egy salzburgi ügyvéd. (Ebből most az is kiderül, hogy mégis osztrákként lehetett „külföldi honos és illetőségű” Freyer Paula.) Nagyapám válaszai is ott vannak a levelek között. Az anya és a fivér több érvet hoznak fel. Először is, hogy a lányuk olyan lány, aki ilyet nem tehetett. Aztán, hogy lehet, hogy csak „vak eszköze” (ein blindes Werkzeug) lehetett valakinek. Nagyapám megírja a salzburgiaknak, hogy a beadványt elküldte, és más lépéseket is tett. A salzburgi ügy-

védnek (Duschl – ha jól olvasom a nevét) elmondja, hogy ő sem lát semmit, ami arra utalna, hogy Paula meg akarta volna ölni az ifjú gróft. Jelzi, hogy jelentősége lehet a századossal való kapcsolatnak, hogy a tanúk kihallgatása is következik, és esetleg más személyekre is kiterjed a vizsgálat. Amikor elolvastam, hogy „más személyekre is kiterjedhet a vizsgálat”, még egyszer átlapoztam minden écskai iratot, mert innen egy izgalmas vonal indulhatott. Valami történt, és ezt onnan tudom, hogy 1912. december 21-én nagyapám lemondott Freyer Paula képviseléről. Az indoklás szerint olyan személyek is be lettek vonva, akik őt korábban alkalmazták ügyvédnek, és így érdekellentét alakulhatott volna. Nagyapám még megírja Freyer Paula anyjának, hogy dr. Löffler ügyvéd lép majd helyébe, aki „megbízható, és kész folytatni a német nyelvű levelezést”.

Azt sajnos nem találom, hogy mit is írt nagyapám Freyer Paulát védő beadványában, mielőtt lemondott volna. Így most rám hárult a feladat – de mivel a Királyi Ügyészség Vádtanácsa (melyhez a beadványt be lehetett terjeszteni) nem létezik már, az olvasónak nyújtom be a véleményemet.

A támpontok, melyeket az iratokban találtam, több irányba vezetnek, ezt-azt meg is magyaráznak. De sajnos nem tudtam meg semmit azokról a „más személyekről”, akiket talán bevontak az eljárásba. Azzal kezdem, hogy Troyer százados azért volt „az ifjú gróf felügyelője”, mert az ifjú Harnoncourt Félix gróf gyengeelméjű volt. 1891-ben született, tehát 1912-ben már huszonegy éves volt, de egy irat megfogalmazása szerint „tartósan kiskorú”. Szóval, szükség volt gondozóra, felügyelőre. Korábban Karl von Carstenn volt az ifjú gróf felügyelője, de ő lelépett a felügyelt gróf nővérel, Mária-Lujza grófnővel (és ebből később nagy perek alakultak). Karl von Carstenn nyomába Troyer lépett. Ő nem az uradalomban szerzett századosi rangot. Uradalmi katonaság nem létezett. A nagybirtok, a grófok és a feudalizmus hanghordozásai még ott vannak, de már megszűntek a magánkatonaságok és magánbörtönök is. Polgári jog is létezett már. (Igaz, a későbbi kapitalizmusban – manapság – több államban is visszatértek a magánkatonaságok és magánbörtönök is. Sőt, amint a napokban olvasom, Trump azt is kezdeményezi, hogy a Holdra történő utazás sem állami projektum, hanem magánvállalkozás legyen. Eljutunk a végén egy magánholdig is?)

Troyer korábban érdemelhetett ki (más szintéren) századosi rangot, és ezt fenntartotta. Mire Troyer József százados lett az ifjú gróf

felügyelője, férjezetlen grófkisasszonyok már nem maradtak a kastélyban. (Mária-Lujza Carstenn-nel távozott, Alice pedig Pallavicini örgrófhhoz ment férjhez.) Viszont maradtak komornák. Nem igazán valószínű, hogy Freyer komorna a fiatal (és gyengeelméjű) gróft akarta volna meggyilkolni. Ehhez valamilyen indok is kellett volna, viszont az ügyész és a vizsgálóbíró nem neveztek meg semmilyen indokot. Az sokkal hihetőbb, hogy Troyer százados/felügyelő időről időre „melléfelügyelt”, előbb a külföldi honos Freyer Paulára, majd a belföldi honos Horváth Ágnesre összpontosítva. Innen sima út vezet addig a következtetésig, hogy a lángok célpontja nem az ifjú gróf, hanem a vetélytársnő volt.

Most jön a nehezebb kérdés, hogy a lángok révén a komorna ölni akart, vagy ráijeszteni. Itt az ügyésznek van egy megfontolandó érve. Állítása szerint, „a gyanúsított a gyűjtáshoz használt terpentint szeszt már 4-5 nappal korábban helyezte el a fiatal gróf lakása mellett levő closetben” (a „closet” az adott szövegkörnyezetben azt hiszem, kamrára utalt, bár a WC-ként való értelmezés sem zárható ki). A vizsgálóbíró szerint ez nem hirtelen felindulásra, hanem előre megfontolt szándékra utal. Ez nehezen vitatható, de nyitott marad a kérdés, hogy e szándék az ifjú gróf meggyilkolása volt-e. Mert lehet – sőt valószínű –, hogy Freyer Paula nemcsak a századossal való veszekedés után kezdett Ágnesre gyanakodni, hanem éppen azért veszekedett a századossal, mert már egy ideje gyanakodott. Más szóval, nem a veszekedés során tudott meg valamit Ágnesről, hanem azért veszekedett, mert már tudott valamit. A felindulás korábbi keletű volt. A válaszlépés is már korábban eszébe juthatott, ezért helyezte a kamrába terpentint. Az pedig, hogy kivárt, nem azért volt, mert várta, míg az ifjú gróf célkeresztbe kerül, mert Félix feltehetően mindennap a saját szobájában aludt. Csak nem mindig Ágnes volt az éjjeli ügyeletes. Amikor a századossal való összetűzés tovább fokozta az érzelmeket, Ágnes lehetett soron.

De mi volt a komorna szándéka? Lánggra gyújtotta azt az ajtót (és előtte a lábtörlőt), mely mögött az ifjú gróf aludt, vélhetően Horváth Ágnes felügyelete alatt. Lehet, hogy Ágnes megijesztése volt a cselekmény célja (és következménye), és valószínűleg Ágnes sikoltzott is – de lehettek ezen túlmenő célok is. Az ügyész súlyosbító körülményként hozza fel, hogy Freyer Paula nemcsak az ifjú gróf szobaaajtóját (és lábtörlőjét) gyújtotta lánggra, hanem három másik ajtót és lábtörlőt is. De mire utal ez? Ha tényleg egy szoba lakóját akarta a komorna meg-

ölni (és nem csak nagy cirkuszt csinálni), akkor pontosan csak abba a szobába kellett volna irányítani a lángot, ahol az áldozat volt. Tehát az, hogy négy más szobaajtót (és lábtörlőt) gyújtott meg, biztos növeli a károkozó felelősséget – de nem erősíti a gyilkossági szándék feltételezését. Szóval, körülbelül ezt mondanám a „felfolyamodásban”.

Eszembe jut még az is, hogy az ügyésznek is voltak további lehetőségei. Átnyergelhetett volna. (Ezt persze akkor, amikor a nagyapámmal állt szemben, nem mondtam volna el az ügyésznek.) Le kellett volna szállnia arról a lóról, hogy Freyer Paula célkeresztjében az ifjú gróf állt. Ha leszáll erről a lóról, átnyergelhet arra a narratívára, hogy a célpont valóban Horváth Ágnes, de Paulát a lángoló indulatok anynyira elvakították, hogy azt sem bánta már, ha más is áldozatul esik (ha éppen ott van). A megmaradt iratok szerint az ügyész nem nyergelt át.

Akármelyik lovon közelítünk is a dolgokhoz, mindig csak ugyanahhoz a nehéz kérdéshez jutunk vissza, hogy mi is volt Freyer Paula valódi szándéka. Tényleg a vetélytársnő halálát akarta? Vagy csak azt, hogy a vetélytársnő jól megijedjen, hisztérikus mozdulatokkal lépjen ki a folyósóra, és csinoságot felejtető eltorzult arcot mutasson? Lehet, hogy a nagyapám sem tudta biztosan, hogy mit is akart valójában Freyer Paula – lehet, hogy maga Freyer Paula sem.

Nem tudom, hogy mi lett a végeredmény. Azt biztosnak tartom, hogy Freyer Paula komornát elítélték. Gyújtogatás nem maradhat büntetlenül. Remélem viszont, hogy az ügyvédi érvek annyit elértek, hogy ejtették az ifjú gróf elleni gyilkossági kísérlet vádját.

Marad még az a nyitott kérdés, hogy az események után Horváth Ágnes vajon birtokába vette-e Troyer József századost. Ez már nem az ügyvéden múlt.